

انسان شناسی تجربی چیست و از چه روش‌هایی بهره می‌گیرد؟

Mentazer Mentazer

بررسی انسان شناسی تجربی یا علمی

ما عاشق کشف کردنی‌ها و هرچه بدانیم، باز هم دوست داریم بیشتر بدانیم. همین موضوع هم باعث شده هر روز شاخه‌ای جدید به علوم اضافه کنیم. ما امروزه به لطف پیشرفت در علوم قادریم برای بزرگ‌ترین معماهای ذهن گذشتگان پاسخ مناسبی ارائه کنیم، با این حال در مورد چستی خود هنوز انگشت به دهان مانده‌ایم!

انسان شناسی علمی است که به تدوین دانسته‌های ما از خودمان می‌پردازد. البته این علم به مفهومی که امروزه از آن برداشت می‌شود، دچار بحران‌های فراوانی است و نمی‌تواند تعریف صحیحی از انسان ارائه دهد. هر کدام از شاخه‌های آن نیز به نوعی گرفتار همین بحران‌اند. در بین تمام علوم انسان شناسی مفیدترین، مهم‌ترین و در عین حال مظلوم‌ترین دانش است. به جرأت می‌توان گفت هیچ دانشی به اندازه انسان شناسی مغفول واقع نشده و هیچ دانشی هم به اندازه آن از مسیر اصلی‌اش منحرف نشده است.

در مقاله پیش رو به معرفی و بررسی انسان شناسی تجربی به‌عنوان یکی از گونه‌های انسان شناسی می‌پردازیم. این دانش از روش‌های تجربی برای شناخت انسان استفاده می‌کند، بنابراین ابتدا لازم است کارکردهای علوم تجربی را توضیح دهیم.

Mentazer Mentazer

علوم تجربی و کارکردهای آن

با شنیدن واژه «علم» یاد چه چیزهایی می‌افتید؟ روپوش سفید و آزمایشگاه؟ تصاویر سیاه‌چاله‌های فضایی؟ معادلات فیزیک روی تخته سیاه؟ یا چیزهای دیگر؟

علم معنای گسترده‌ای دارد. تعبیر مختلفی هم در مورد آن وجود دارد. اما یک تعریف رایج آن دانستن‌هایی است که از طریق تجربه و آزمایش به دست می‌آیند. علوم تجربی در دایره این تعریف خاص از علم قرار می‌گیرد. علم تجربی شاخه‌ای از علم است که به مطالعه پدیده‌های جهان هستی می‌پردازد. هر مقوله‌ای برای این که بتواند در حوزه مطالعات این دانش قرار بگیرد، باید چند ویژگی داشته باشد:

1. قابل مشاهده باشد.
2. قابل آزمایش، اندازه‌گیری و تجزیه و تحلیل باشد.
3. تکرارپذیر باشد، یعنی هر کسی با فراهم کردن شرایط لازم، بتواند همان آزمایش را دوباره انجام دهد.

فرآیند کلی در مطالعات علوم تجربی شامل ساختن فرضیه، استخراج پیش‌بینی‌های منطقی از آن و سپس انجام آزمایش‌هایی برای تعیین درستی یا نادرستی فرضیه اولیه است. ممکن است ما بر اساس فرضیه‌ای دست به انجام آزمایش بزنیم، اما نتیجه‌ای که به دست می‌آید، فرضیه ما را باطل کند. پس ابطال‌پذیر بودن یکی از خواص اصلی علوم تجربی است. این موضوع فقط مربوط به فرضیات نیست. گاهی با پیشرفت علم، نظریاتی هم که سال‌ها از اثبات آن‌ها می‌گذرد، زیر سؤال می‌روند و نظریات جدید علمی جای آن‌ها را می‌گیرند. نمونه‌های فراوانی از اصول جایگزین شده در حوزه‌های مختلف علوم تجربی وجود دارد و هر روز هم به تعداد آن‌ها اضافه می‌شود.

اغلب ما علوم تجربی را با گرایش‌هایی مثل زیست‌شناسی، زمین‌شناسی، فیزیک و شیمی می‌شناسیم، اما این‌ها در واقع علوم طبیعی هستند. علوم تجربی با تعریفی که از آن ارائه کردیم، معنای گسترده‌تری دارد و بسیاری از شاخه‌های علوم انسانی هم که موضوع مورد مطالعه‌شان قابل مشاهده، تجربه و آزمایش باشد، می‌توانند زیرمجموعه علوم تجربی قرار بگیرند. انسان‌شناسی تجربی یکی از آن‌هاست.

انسان شناسی تجربی (علمی) چیست؟

دانشمندان علوم زیستی در طبقه بندی موجودات بشر را در ردیف جانوران پستاندار قرار می دهند، بنابراین عملاً انسان را نوعی حیوان قلمداد می کنند. فلاسفه غرب نیز با تکیه بر یافته های علوم زیستی و نیز ویژگی های مشترک انسان و حیوان مانند برخورداری از شهوت، غضب، زندگی اجتماعی و ... آدمی را نوعی حیوان می دانند که نسبت به سایر حیوانات کمی پیچیده تر و تکامل یافته تر است. این رویکرد نسبت به انسان مبنای مطالعاتی در حوزه انسان شناسی قرار می گیرد که به آن «انسان شناسی تجربی» می گویند.

در این دانش بشر به عنوان یک موجود طبیعی، همانند بقیه موجودات طبیعی تلقی می شود. بنابراین برای شناخت او از همان روش آزمایش و تجربه استفاده می شود که روش موجود در علوم تجربی است. علم انسان شناسی با هدف شناختن انسان به وجود آمده و طبیعتاً توقع ما این است که بتواند، شناخت کاملی از بشر ارائه دهد. در این مورد سؤال کلیدی اینجاست که: آیا واقعاً شناختی که به وسیله انسان شناسی تجربی به دست می آید، شناخت کاملی است؟

انسان شناسی تجربی، فایده ها و چالش ها

هر نوع مطالعه ای در مورد انسان که به بررسی بُعد یا ابعادی از وجود او می پردازد، اگر قابل مشاهده، تجربه و آزمایش باشد، زیرمجموعه انسان شناسی تجربی قرار می گیرد، مانند: مردم شناسی، جمعیت شناسی، پزشکی، علوم اجتماعی، علوم سیاسی، روان شناسی، علوم تربیتی، اقتصاد و...

اگرچه فلسفه به‌طور مستقیم با علوم تجربی ارتباط ندارد، اما گاهی فلاسفه برای اثبات دیدگاه‌های خود از دستاوردهای انسان‌شناسی تجربی استفاده می‌کنند.

به عنوان مثال کانت فیلسوف آلمانی که از طرفداران انسان‌شناسی تجربی به حساب می‌آید، صراحتاً می‌گوید: «آگاهی و حواس باید به ما بگویند که انسان کیست» و توضیح می‌دهد که «در انسان‌شناسی باید موضوع اصلی خود را طبیعت ویژه انسان که تنها با تجربه فهم می‌شود، قرار دهیم». ^۱ راسل نیز معتقد است: «اگر از چیزی نتوان آگاهی تجربی داشت نمی‌توان از آن هیچ‌گونه آگاهی داشت». ^۲

این میزان جزم‌اندیشی و پافشاری اندیشمندان غربی بر این که انسان را باید، تنها از طریق آزمایش و تجربه شناخت تعجب‌برانگیز است؛ زیرا روش تجربی تنها با پدیده‌های قابل مشاهده سروکار دارد، اما انسان غیر از رفتارهای ظاهری دارای اراده، نیت، ایمان و رفتارهای معناداری است، که قابل مشاهده نیستند. هم‌چنین این علم نمی‌تواند احساساتی مثل شادی، ترس، غم و ... را اندازه بگیرد.

شناخت تجربی از حیث نوع نگرش در دسته انسان‌شناسی جزءنگر قرار می‌گیرد و فقط می‌تواند جنبه‌های خاص و معینی از آدمی را مورد مطالعه قرار دهد. بنابراین از پاسخ دادن به سؤالات کلی مانند این که: انسان چگونه خلق شده؟ آیا علاوه بر جسم ابعاد دیگری هم دارد؟ فلسفه حیات او چیست؟ سرنوشتش پس از مرگ چه می‌شود؟ و... ناتوان است.

نقص دیگر این دانش به ماهیت آن برمی‌گردد. همان‌طور که گفتیم ابطال‌پذیری از خواص اصلی علوم تجربی است، درحالی که داشتن چنین رویکردی نسبت به انسان خطرساز است؛ چون یافته‌های انسان‌شناسان مبنای قانون‌گذاری و تنظیم ساختارهای اجتماعی قرار می‌گیرد و اگر بنا باشد هر روز یک نظریه جدید صادر شود و اصول قبلی را زیر سؤال ببرد، حیات

1. انسان‌شناسی در اندیشه کانت، مجله متافیزیک، شماره 11 و 12، 1390، ص 88-73.

2. بهاری، شهریار، انسان‌شناسی نظری، تهران، نشر دلیل، 1367، ص 34.

انسان عملاً با بحران‌های جدی مواجه خواهد شد، کما این که چنین اتفاقی هم افتاده و وضعیت ناهنجار جوامع بشری شاهد این مدعاست.

انسان‌شناسی تجربی باید به همان چیزی که واقعاً هست، رضایت دهد؛ یعنی یک شیوه محدود و جزئی برای شناخت انسان از طریق مشاهده ابعاد ظاهری. اگرچه این دانش می‌تواند ما را در شناخت ابعاد جسمانی بشر یاری کند، اما هرگز به تنهایی برای شناخت ما کافی نخواهد بود.

به‌طور کلی هر وقت که انسان‌شناسی بشر را به‌عنوان یک موجود مستقل و منفک از خالق انسان مورد مطالعه قرار داده، دچار سردرگمی و چالش گردیده و این موضوع تنها منحصر به انسان‌شناسی تجربی نیست.